

Na četrti galeriji.

France Bevk.

Dvorno gledališče se je polnilo. Kar ima prestolno mesto najlepšega, od zlate mladosti do snežne starosti, je dalo v to dvorano. Tu se naslaja na rdeči žamet udobnih sedežev, sklanja se, gledaje skozi kukala in se smeje, ne morda komu, ki se priklanja, ampak kar tako, zagonetno, samo od sebe. Vzrok je morda v poslopju samem, v zraku, za zaigrinjalom in za kulisami — saj je vseeno, kje; v tisti privlačni sili, ki jih je nanese skupaj.

Sedel sem na četrti galeriji in bilo mi je, ko da sedim v cesarjevi loži. Tik pod menoj je sedela mlada deklica, nemirna kakor trak v vetru. Njena zlata glavica je bila ko roža. Nisem še primerjal ženske glave z rožo: ta glavica je bila resnično ko roža. Z živimi gibi telesa je hotela povedati nekaj ravnotako zagonetnega, kakor je bil zagonetni smeh ljudi v dvorani. Dvoje kit ji je viselo po hrbtu; enkrat sem se jih skoraj dotaknil s kolenom, in sem se prestrašil.

Na moji levici je sedela stara gospa; njeni sivi lasje so bili ko črešnjevo cvetje. Držala se je ponosno in gledala s polzaprtimi očmi. Na uvelih ustnah je visel nasmeh, drugim enak. Morda hodi že pol stoletja sem, na isto mesto, ki ga ne more zapustiti. Morda je hodila že njena mati na isto mesto...

Deklica na moji desnici je bila čudovita. Izmuznila se je bogvekje skozi vrata ene izmed visokih, enoličnih delavskih hiš, prehodila vrsto okrajev in stopila v to dvorano. Videl sem, kako jo je pripeljal sluga v rjavi livreji in ji pokazal s prstom sedež, ki ga je zasedla s sramežljivostjo in nasmehom, polnim zadrege, nič podobnim nasmehu drugih. Po tankih udih, zaigrjenih v temno krilce in rdečkasto bluzo, bi bil sodil, da ima trinajst let, po obrazu bi mislil, da jih ima trideset; imela jih je šestnajst. Drobne roke je stisnila med kolena, nategnila vrat in se zagledala. Njene oči so bile kot oči ujetega, zmrzlega ptiča in po vsem, še po njenem polsvilenem, ob robu razcefranem šalu, je bilo soditi, da je prvič tu. Iz torbice je vzela kukalce, ki je bilo pokvarjeno; stekla je morala premikati z roko. Uprla ga je v zaigrinjalo in ga takoj zopet odložila. Ni bila pozabila deti v lase svetle zaponke: cela niz steklenih biserčkov je bila v njej. Parfimirala se je bila celo. (Ta vonj me je živo spominjal na domovino, na najrevnejše dni mojega

življenja.) Tudi bonbone je imela s seboj; dišali so po citronah.

Gledališče se je napolnilo. Glave so se strnile v eno, nasmeh v eno. Iz dvorane se je dvignila pesem; bila je v vsej svoji žalosti smeh za te ljudi, ki so v hipu umolknil. Molčali so, a smeh ni izginil z njih obrazov, bolj in bolj se je polnil prostor z njim. Ko so ugasnile luči in so padle prve besede v polukrožen mrak med gledalce, se je še vedno razložil smeh iz teme. Še tragedija jim je himna, vzdih jim je vrisk!

Deklica na moji strani se me je dotaknila s komolcem; zdrznila sva se in se spogledala. Kot okamenela je bila do tistega hipa. Sklenila je bila roke pred obrazom in zrla brez diha s široko razprtimi očmi. Na odru se je dvigala čudovita postava ženske, zaigrjena do tal v belo tančico, z zlatimi lasmi in rožnato poltjo. Njen glas je klical kot bron.

»Ali je lepo?« sem se tiho nagnil k sosedi. Zakaj njene oči se niso hotele obrniti od mene, kot bi čakale, da jo povprašam po čem.

»Lepo,« je dejala tako tiho, da sem jo komaj slišal. »Pri nas doma ni tako lepo,« je pristavila, ne vem zakaj, čudno odkritosrčno, in je nagnila glavo, kakor bi bila sama kriva, da pri njih ni tako lepo.

»Kako ti je ime?« sem jo vprašal.

»Rozi.«

»Rozi, kadar si prihraniš goldinar, prideš zopet. Ne boš parfimirana in kukalce boš pustila doma, manj plaha boš ko danes... Celó z nasmehom prideš. S svojimi otroškimi udi boš govorila govor, ki ga nihče ne bo razumel. Petdeset let boš hodila sem, siva boš in ponosna... Vse vem. Moje srce je polno tega!...«

»Sst — sst — — sst!«

Umolknil sem. Čisto do nje sem se bil nagnil in postajal vedno bolj glasan. Pogledala je plaho in dvignila roke, kot bi se me hotela braniti. Sklonil sem glavo in se zazrl na oder.

Tisti trenutek se mi je vse odkrilo. Kot bi bila nevidna roka dvignila zaigrinjalo izpred mojih oči. Še v potezah baročnih okraskov se je izražalo tisto nedopovedljivo spoznanje. Ne zlato in ne žamet, ki je prijetno božal mehko polt belih rok, tudi svila in gorka luč ni bilo tisto. Vse nekaj drugega! Vse nekaj drugega! Rožnata glava pred menoj je str-

mela v pozorišče in se ni zgani. Smeh je ležal sredi prostora ko morje in rastel ob kriku tragedije. Ponos na obrazu starke na moji levi je bil kakor v kamen vklesan.

Kakšno bogastvo je ena sama drama! Ena sama tragedija, ta hiša, ena sama beseda, ki pade s pozorišča, ena sama kretanja umetnika! Kaj je vzbudilo temu ljudstvu ponos in smeh, ta smeh bogatina? Kako so sméli ti obrazi, kako ponosni! Kakšna silna moč je v teh ljudeh! Da, to je narodova moč, sila plemena, ki se ne dá premagati ne z vojno, ne z denarjem, ki je večna in bo rezala tisočletja. Eden je bil, ki jo je ustvaril, morda dvojica . . . trojica . . . ki so spoznali, da število ne more biti ne tragika, ne moč, ampak tvar za duha in delo. Narod je dobil smeh na ustnice, on je večni!

Kako otožno in plaho, očitajoče je zvenel Rozin glas: »Pri nas doma ni tako lepo!«

Zdaj so počivale njene roke na kolenih, suhi prsti, debeli v členkih, so bili za spoznanje skrčeni, žile na vratu napete, oči razprte . . .

Zganil sem se in spustil glavo globoko na prsi. Kako naj pojnim vse to? Ponos ljudi okrog mene, smeh ko morje, ki je večno. Roža pred menoj se ziblje, njeni nihljaji mi razodevajo nekaj, kar komaj slutim. Razumem komaj deklico, ki sedi na četrti galeriji morda z istimi čuvstvi ko jaz in se ne zgane v svojem zamaknjenju.

V mojem žepu je zašumel papir, ki me je s trdim, gospodovalnim glasom klical v domovino. Čuvstvo ubožnosti je potrkalo na mojo dušo. V omotici bi te bil skoraj zatajil, ti moj, ki te ne imenujem. Kako opojno močni so bili valovi okrog mene! Kako lepo je imeti smeh in ponos!

Glej enega izmed teh, kako boči prsi, kako mirno gleda v svet! Ko umrje glavni junak, reče: Pravico imam do življenja! V tej smrti glavnega junaka je moja pravica, v vsem, v besedah, v umetniku, ki jih je govoril, v prostoru, v katerem so bile govornjene. Kako je to nerazumljivo! Ne, jasno je!

Nekaj čudovitega je palo na moje oči. Zdelo se mi je, da se je scena izpremenila. S pozorišča so prihajale besede v jeziku, ki mi je tako znan, besede, ki so zdavnaj zapisane in pozabljene, omalovaževane, in besede, ki so spočete v srcu in še niso našle poti na dan. Okrog mene šumi ljudstvo s komaj spočetim smehom in čisto mladim ponosom. Roža pred menoj je lepša, deklica na moji desni je še bolj zamišljena; bogve od kje z dežele se je pripeljala. Ni parfuma, ne svile. S par groši je stopil v tisti prostor. Lačen je in mrzi ga, noge ga bolijo od stoje. Zdaj žvižga, ko je stopil na cesto. Vsi so ta večer spoznali, da so močni in da jih radi tistega prostora, kretenj in gorečih besed ne more in ne sme prezreti nihče. Kakšna moč! Ne moč enega človeka, ampak moč enega plemena.

»Pri nas doma ni tako lepo!«

O ti uboga Rozi, hči predmestja, kako si bogata! Kadar si prihraniš goldinar, prideš zopet. Ne morem, da bi se ne nagnil do tebe in ne občudoval tvojega plahega obraza, ki se že sveti od ponosa, saj je vse to tudi tvoje, Rozi! Jaz sem se samo prikradel, da spoznam vse, od samega velikega hrepenenja in ljubezni sem se prikradel. Dati bi hotel mojemu narodu moči, smeha in ponosa, ko nima ničesar ali zapravlja, kar ima. Moj narod je bolj ubog kot ti, Rozi, ko nima prostora, kjer bi se le za trenutek odpočilo njegovo srce.

Pogledala me je. Njene oči so bile pijane veselja. Njen pogled je bil pomilovalen. Papir v mojem žepu je zašumel in me klical v tistem trenutku, ko je padel glavni junak, ko ni nihče dihala v ogromnem nemem smehu moči, ki je plala ob stenah do reliefnega stropa. Junak se je dvignil še enkrat in se oprl na roko:

»Solnce . . . solnce pride! Noč je dolga . . .«

Adijo, Rozi! Jaz se odpeljem še nocoj. Pridem pa zopet na četrto galerijo; takrat me tvoje oči ne bodo spoznale več. Ali bom, meniš, jecljal še vedno: Pri nas doma ni tako lepo? — Adijo, Rozi!

